

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

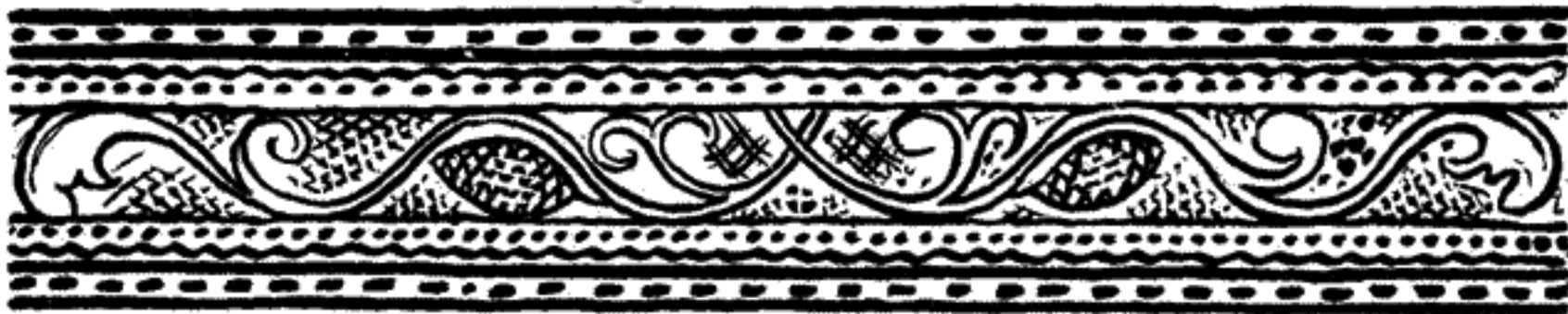
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1954

ΕΤΕΡΟΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΙΔΡΥΣΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΨΥΧΑΡΗΣ ΑΠΟ ΠΟΛΥ ΚΟΝΤΑ

Ο γνωστός κοινωνιολόγος κ. Ν. Γιαννιός δημοσίεψε πριν από λίγα χρόνια στη «Νέα Έστια»*, είκοσιπέντε ανέκδοτα γράμματα του Ψυχάρη προς αυτόν. Είναι όλα γράμματα «υπηρεσιακά», μέρος της ιδιαίτερης αλληλογραφίας ενός φτασμένου και πολυάσχολου συγγραφέα με τον νέο και άσημο γραμματέα του.

Μας γυρίζουν αυτά τα γράμματα πενήντα περίπου χρόνια πίσω — είναι γραμμένα από το Γενάρη του 1904 έως το φθινόπωρο του 1908 — στην εποχή, που ο Ψυχάρης ένδοξος, και φυσικά αρκετά έφημος, έβασίλευε κυριαρχικά στο βασίλειο των αδιάλλακτων δημοτικιστών χωρίς καμιά αντίδραση κατά του θρόνου του. Ο κ. Γιαννιός, φτωχός τότε και νεαρός σπουδαστής στο Παρίσι, υπηρέτησε για λίγα χρόνια γραμματικός του Ψυχάρη, αντιγραφείας κυρίως των χειρογράφων του. Και ο «δάσκαλος», που κάθε καλοκαίρι αποσύρονταν στην έξοχή του, στη Βρετανία, για να αναπαυθεί και να προετοιμάσει την πυρετώδη εργασία του χειμώνα, έδινε απ' εκεί γραπτές οδηγίες στον γραμματέα του για διάφορες δουλειές, που έπρεπε αυτός να επιμεληθεί στο Παρίσι. Έτσι, όλα σχεδόν τα γράμματα, που ανακοίνωσεν ο κ. Γιαννιός, αναφέρονται σε μικροϋποθέσεις του Ψυχάρη, σε διορθώσεις κειμένων ή δοκιμών, σε τακτοποιήσεις έκκρεμοτήτων και κάπου κάπου σε αιτήσεις του Ψυχάρη προς τον γραμματέα του για παροχή γλωσσικών πληροφοριών. Κανένα δεν είναι γράμμα ως το πούμε, «φιλολογικό», κανένα δεν αναφέρεται σε μεγάλες και γενικές ιδέες, άλλως τε μονόπλευρα και πεισματικά σε μια μόνο ιδέα — πάντα με κεφαλαίο, το αρχικό — δούλευε ο Ψυχάρης, στο δημοτικισμό.

Έτσι, σε μια πρώτη βιαστική ματιά, τα γράμματα μπορεί να θεωρηθούν χωρίς πολλήν αξία, άλλως τε πολλά γράμματα και προς πολλές κατευθύνσεις συνείθιζε να στέλνει ο Ψυχάρης. Όπως διεύθυνε τον άγωνά από το Παρίσι, ήταν υποχρεωμένος συχνά να αλληλογραφεί κυρίως με συναγωνιστές της Αθήνας. Όμως τί λάθος! Γιατί με μια προσεκτικότερη ανάγνωση και ο άμύητος αναγνώστης θα αν-

τιληφθή πως τα γράμματα αυτά περιέχουν πλούσιο υλικό, το υλικό, που συνήθως προσφέρουν τα άσημαντα αυτά, τα «καθημερινά», τα χωρίς ιδιαίτερη φροντίδα γραμμένα γράμματα, για να γνωρίζουμε τον ψυχικό, τον ήθικό και τον διανοητικό κόσμο ενός διανοουμένου. Σπεύδω να σημειώσω πως ο αναγνώστης, που τυχόν μάλιστα δεν ξέρει πολλά για τη ζωή και το έργο του Ψυχάρη, αισθάνεται να μειώνεται στα μάτια του μ' αυτά τα γράμματα ο άλησμόνητος «δάσκαλος». Και παρ' όλα τα ευγενέστατα σχόλια του κ. Ν. Γιαννιού, σχόλια, που είναι δείγματα καλωσύνης και σεβασμού του έξαιρετου κοινωνιολόγου προς τον Ψυχάρη, τα γράμματα του «δασκάλου» φανερώνουν ωμά και ακάλυπτα πολλές αδυναμίες, πολλές μικρολογίες, πολλούς έγωϊσμούς και αρκετές στενοκεφαλιές του μεγάλου αγωνιστοῦ. Κι' ακόμη φανερώνουν και κάτι άλλο σημαντικώτερο: πόσο λίγο αισθανόταν κάποτε τη γλώσσα του Έθνους του ο αρχηγός του γλωσσικού άγωνα, πόσο μακριά βρίσκονταν κάποτε από την πάλλουσα γλωσσική ζωή της πατρίδας, ξενητευμένος από νέος στο Παρίσι. Είναι φορές, που διαβάζοντας περικοπές απ' αυτά τα γράμματα, νομίζει κανείς πως προέρχονται από ξένον, που τα έλληνικά δεν είναι ή μητρική του γλώσσα.

* * *

Αλλά, ως σημειώσουμε καλλίτερα μερικές φράσεις από τα ίδια τα γράμματα του Ψυχάρη, που δε χρειάζονται, νομίζω, κανένα σχόλιο, γιατί πολύ χτυπητά δείχνουν τις γλωσσικές και τις άλλες αδυναμίες του. Στο γράμμα, που ο κ. Γιαννιός δημοσίεψε πρώτο πρώτο, ο Ψυχάρης γράφει μεταξύ άλλων: «Αβριο, Πέμτη — δηλαδή την ίδια μέρα που θα λάβης τον τελέγραφο μου — να πάς, μεταξύ 1 και 2 τάπημα της κυρίας de Puyfontaine, 38 Avenue de Friedland. Θέλει μαθήματα για το γιό της... Η κυρία που σου λέω δεν ξέρει καλά για τα γλωσσικά μας να της πής πως θα μάθης του γιού της και τη γλώσσα που μιλεί ὄλος ο κόσμος — τη δημοτική — και την καθαρέβουσα. Να φερθής ησυχά και σοβαρά μὰ χωρίς να κάμης και τον

* «Νέα Έστια», τεύχος 575, σελ. 788.

περήφανο. Ἀξιοπρέπεια καὶ συσταζούμενοι τρόποι.»

Σὲ ἐπόμενα γράμματα ὁ Ψυχάρης γράφει: «... ἡ γυναίκα μου θὰ σοῦ δώσῃ τὸν χρειαζούμενο τὸν πλίκο», «... Νὰ τοῦ τις δειξῆς καὶ νὰ μοῦ τις σπιδίρη ὅπως τοῦ μηνῶ», «Νὰ προσέχῃς τὴ ζέστη καὶ νὰ εἶσαι στὴν ὑγεία σου καλά», «Νὰ τὸ στρογγυλώσῃς (τὸ γράψιμο) κι' ἔτσι θαρρῶ τὰ σιάζουμε ὄλα», «Τὸ ξέχασα νὰ σὲ ρωτήξω τὰ τερτίπια καθαφτὸ τί νόημα ἔχουνε στὴν Πόλη; Ἐγὼ τὰ βλέπω σάν τις. Νὰ μοῦ πῆς», «Ἄν ὁ φίλος μου ἀργήσῃ νὰ μοῦ δώσῃ ἀπάντησι, στὸ Palais de Justice (Boulevard du Palais) βρίσκεις κατάλογο ἀπὸ ρεφερεντάριους (référéndaires au scou de Sénat), «Τὸ φίλο μου ρώτησα γιὰ τὸ ρεφερεντάριο. Ἀκόμα δὲν μοῦ ἀπάντησε», «... δὲ σοῦ στέλνω τὰ σερτιφικάτα».

Ἀλλά, περισσότερο ἀπὸ τὴ συχνὴ χρῆσι ξένων λέξεων, ἢ ὅλη ἔκφρασι, τὸ ὕφος, ἢ σύνταξι, ἢ ἀμεσι ἀποδοχὴ τῆς πρώτης νέας λαϊκῆς λέξεως, ποῦ ἀκούε ἢ μάθεινε, οἱ αἰτήσεις γιὰ συγκέντρωσι λέξεων κι' ὁ θαυμασμός του μπρὸς σὲ κάθε ἀγνωστὴ λέξι, ὄλα αὐτά, ποῦ ἀφθονα δίνονται στὰ γράμματα τοῦ Ψυχάρη, δείχνουν τὴν προσπάθειά του νὰ δεθῆ μετὰ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ συχνὰ τοῦ ἦταν ξένη. Γράφει σ' ἓνα γράμμα πρὸς τὸν κ. Γιαννιό, ὅταν αὐτὸς βρίσκεται πιά στὴν Πόλη κι' ἀπ' ἐκεῖ στέλνει, ὡς φαίνεται, κάποτε κάποτε δημοτικὲς λέξεις στὸν Ψυχάρη, «... Μοῦ γράφεις πολλὰ ὁμορφα καὶ χρήσιμα. Ἡ μεταλάβησι μπῆκε κιόλας σήμερα τὸ πρωτὶ σ' ἓνα μέρος τῆς Ἀπολογίας ὅπου ταιριάζει περίφημα. Τὸ προνοητὸ ἐκεῖνο τῆς γιαγιᾶς σου, θεῖο πρᾶμα. Κοίταξε νὰ μάθῃς ποιὸ εἶναι τὸ καθαφτὸ νόημα, δηλαδὴ προαίστημα, προμήνυμα ἢ λογικό, ξυπνάδα, διάνοια». Ἄλλοῦ γράφει: «Ἄφτὰ ποῦ μοῦ σημειώνεις γιὰ τὸ ἀφστηρὸς, ἐφσεβῆς κτλ., μπῆκανε κιόλας σήμερα τὸ πρωτὶ σὲ μιὰ σημείωσι τῆς Ἀπολογίας, ὅτι ποῦ ἔλαβα τὸ γράμμα σου». Καὶ σὲ ἄλλο γράμμα γράφει αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά, ποῦ παίρνουν πιά μιὰ μορφή συγκινητικὴ, ὅπως φανερώνουν τὴ δίψα του καὶ τὴ λαχτάρια του νὰ οἰκειωθῆ μετὰ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ ἔργο καὶ πάθος τῆς ζωῆς του ἔκαμε τὴν ἐπιβολὴ τῆς: «Ὡστόσο σάν πηγαίνω ἢ στὴν Πόλη ἢ στὴν Ἑλλάδα. τότες ἴσια ἴσια φουρτούνα μοῦ κατεβαίνει, ὄλα νὰ τὰ κάμω γιὰ μιάς. Φαντάσου πὼς ὁ λαὸς μιλεῖ κάθε μέρα, κάθε στιγμὴ καὶ πὼς τὰ λόγια του πάντα χρυσά».

* * *

Ἀλλά πέραν ἀπ' τις γλωσσικὲς ἀδυναμίες, τὰ γράμματα τοῦ Ψυχάρη φανερώνουν καὶ τὸν κάποιον σχολαστικισμό του καὶ τὸν πολὺν ἐγωισμό του καὶ τὴ σκληρότητα του κάποτε. Σὲ ὀλόκληρα γράμματα (στὰ ὑπ' ἀριθμὸν 6, 7, 8) ἀσχολεῖται

μετὰ συνεχεῖς ὑποδείξεις διορθώματος τοῦ γραφικοῦ χαρακτήρα τοῦ κ. Γιαννιοῦ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ τῶν κειμένων του· μέχρι τὴ λεπτομέρεια τῆς στρογγυλάδας ἢ τῆς οὐρᾶς π.χ. τῶν ψηφίων, σὲ ἄλλα ἐρευνητικὰ ἀσχολεῖται μετὰ τὴ γραφικὴ ὕλη, «... ἡ γυναίκα μου θὰ σοῦ δώσῃ τὸ χρειαζούμενο τὸν πλίκο», «Νὰ μοῦ πῆς, σὲ παρακαλῶ, ἂν ἔχεις μελάνι καὶ πέννες καὶ ποῦ παίρνεις καὶ πόσο σοῦ κοστίζουνε» καὶ πάλιν «Θέλω νὰ μοῦ πῆς, ὅπως σὲ ρωτοῦσα γιὰ τις πέννες καὶ τὸ μελάνι», «Πλίκους ἅμα σωθοῦνε σοῦ στέλνω ἀπὸ δῶ», «Νὰ μοῦ γυρίσῃς τὸ γράμμα συστημένο στὸν πλίκο ποῦ σοῦ ἔσωκλείνω», «Μὰ νὰ μὴ βάζῃς ποτὲ γράμματα σὲ διορθώσι, γιὰτὶ δὲν τὸ πιτρέπουνε καὶ μπορεῖ, ἅμα τὸ δοῦνε, νὰ ναγκαστῆς νὰ πλερώσῃς». Καὶ τέλος· σὲ ἀρκετὰ γράμματα φανερώνεται ὁ ἐγωισμός τοῦ Ψυχάρη καὶ κάποια σκληρότητα πρὸς τὸ φτωχὸ σπουδαστὴ-γραμματέα του, ποῦ βασανιζόταν «στὸ φοβερὸ τὸ λιοπύρι» τῆς πόλεως: «Νὰ σημειώνῃς ὄσα ξοδέβῃς γιὰ μένα (γραμματόσημα, γράμματα, διορθώσι κτλ. Ἐγὼ τὰ σημειώνω ἐδῶ· μὰ μπορεῖ νὰ γελαστῶ καμιά φορά», «Ἐλπίζω καὶ θέλω ρητὰ νὰ μοῦ τὸ πῆς, πὼς τὸ χερόγραφο μου τὸ βάζεις πάντα, τὸ βράδυ, σὰ φέβγεις, στὴν κάσσα τῆ σιδερένια», «Ἀπορῶ πολὺ ποῦ μῆτε σήμερις δὲν ἔλαβα γράμμα σου, δὲν ἔλαβα τὴ διορθώσι. Ἄν εἶσαι ἄρρωστος, χρέος σου νὰ μοῦ τὸ πῆς. Προσμένω εἶδησι ἀμέσως», «... τὸ ρομάντισο πρέπει κάθε μέρα νὰ τὸ βάζῃς στὴν κάσσα τῆ σιδερένια. Πρόσεχε. Ἄν πάθῃ τίποτε τὸ χερόγραφο, θὰ σοῦ κοστίσῃ γερά», «Ὁ Χατζηδάκης ποῦ λές. Ἐπιστήμη δὲν τοῦ λείπει. Τοῦ λείπει κάτι ἄλλο, ἠθικὴ», «Μὰ ἐγὼ ποῦ εἶμαι καὶ λιγάκι μαργιόλος...», «Τὰ σοσιαλιστικά μου αὐτὰ εἶνε τὰ γλωσσικά. Μὰ καμαρώνω καὶ συγκινοῦμαι γιὰ ὄσα μοῦ λές προσωπικά. Τὸ μούτσουνο μας τίποτα δὲν εἶναι· νὰ κοιτάζουμε πάντα τὴν Ἰδέα» καὶ ἄλλα ἀνάλογα, ποῦ δείχνουν τὸ πείσιμα καὶ τὴν πίστη τοῦ Ψυχάρη, ἀλλὰ καὶ τὴν περηφάνεια του γιὰ τοὺς ἀγῶνες του.

* * *

Ὅμως πρόθεσί μας δὲν εἶνε σχολιάσουμε μειωτικὰ τὴ μεγάλη καὶ περίεργη αὐτὴ μορφή, ποῦ ἀγωνιστικὴ, ἐκκρηκτικὴ, προοδευτικὴ, σοφὴ, ἀλλὰ καὶ σχολαστικὴ κάποτε, κάποτε καὶ ἄλλοπρόσαλλη καὶ στενοκέφαλη, ὅμως πάντα πιστὴ στὴν «Ἰδέα» ἐσφράγισε μετὰ τὴ σφραγίδα τῆς μιᾶς ὀλόκληρης περιόδου τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ φτωχοῦ μας τόπου. Εἶνε μερικὰ ὄνοματα, ποῦ γίνονται σύμβολα. Καὶ τ' ὄνομα τοῦ Ψυχάρη εἶνε πιά ἓνα σύμβολο στίς σελίδες τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς δημοτικῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἄν ὄλοι ἐκεῖνοι οἱ τόμοι τῶν μυθιστορημάτων του, ποῦ τόσο γνοιάζονταν, ὅπως